

tet írásai tehát a legközvetlenebb családi, baráti szférától nemzetpedagógiai és történetfilozófiai távlatok irányába ívelnek.

Az olykor unalmasnak, agyonmagyarázottnak látszó Arany helyett a folyton meglepetést okozó, számunkra mindenkor friss és önvizsgálatra késztető költő képe bontakozik ki a kötetből. Ily módon tehát a „Mihez kezdjünk az Arany-örökség-gel?” kérdésre mégsem lesz egyszerű válaszolni: minden korban (minden perc-ben?) mást mond. Egyénekre és gondolkodói csoportokra értve: kinek-kinek igényei és szükségletei szerint. Ezt pedig az teszi lehetővé, hogy az életmű tündér egyensúlyban tartja közösségi és individuális értékek láncolatát, széles kínálatot produkálva előre nem látható feladatok, válságok, sőt katasztrófák esetére. Tehát nem afféle „unalmas bölcsesség” az Aranyé, hanem bámulatosan alternatív dinamikájú, mely ugyan nem ígér megoldást mindenre, de az önmitizáló, öndicsérő magyar önszemléletet éppoly távol tartja, mint a nemzeti felelőtlenséget és közöm-bösséget. (*Tempevölgy*)

IMRE LÁSZLÓ

Kettős tabló

„HAZÁM TUDÓSI, KÖNYVET NAGY NEVÉNEK!” – ARANY JÁNOS PÁLYÁJÁNAK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI OLVASATAI, SZERK. CIEGER ANDRÁS; „ÓHAJTOM A CLASSICUS ÍRÓK TANULMÁNYÁT” – ARANY JÁNOS ÉS AZ EURÓPAI IRODALOM, SZERK. KOROMPAY H. JÁNOS

Nincs szükség kerek évfordulóra ahhoz, hogy a kutatók ösztönzést kapjanak egy kiemelkedő és a mindenkori kánonban elismert alkotó pályájának folyton frissülő megközelítéséhez, mégis erősebb lendületet és komolyabb pályázati támogatást nyerhetnek, ha az évfordulón nagyobb figyelem fordul egy-egy klasszikus szerzőnk felé. 2017-ben Arany János is komolyabb publicitást nyert a szokásosnál. Az emlékévre idézett kötetek között különleges színfoltot jelent a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Széchenyi Könyvtár támogatásával az Universitas Könyvkiadó által kiadott páros tanulmánykötet, melyekben több jeles intézet és tudományterület szakértői közelítenek Arany János széles kulturális horizontú pályájának elemeihez. A kiadványok két külön egységként, csupán alapszínükben eltérő, de megegyező elrendezésű, borítójukon ugyanazt az időskori Arany-portrét felhasználó külsővel kerültek forgalomba.

A „*Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!*” című kötet a költői pálya hazai művelődéstörténeti megközelítéseit térképezi fel. A könyv szerkesztési elve könnyen felismerhető, hiszen lehetőség szerint az életrajzi kronológia szerint követik egymást a tanulmányok. Az elsőt, mely a debreceni kollégium Arany dalgyűjteményére gyakorolt hatását vizsgálja, Csörsz Rumen István többretegű tisztelgés-ként az *Alföld*-alapító Kiss Tamás költő és fia, Kobzos Kiss Tamás énekmondó emlékének ajánlotta, akik szintén hozzájárultak ahhoz, hogy Arany debreceni kötődése az utókor számára is élmény maradhatott. Ezáltal a huszadik századi recepció két sa-

játos irányát idézi fel: a népszerűsítő életrajzot és a közönséget közvetlenül megszólító, a költemények erős zeneiségét hangsúlyozó énekmondói gyakorlatot. Csörsz Rumen István maga is felvállalja ez utóbbi missziót, tanára és példaképe örökségét – gitárját – kézzel fogható módon is életben tartva. A tanulmányban Arany kézíratos gyűjteményét tekinti át formai források és a költő emlékei nyomában kutakodva. Bár a gyűjtemény évtizedekkel a rövid debreceni diákoskodás után keletkezett, a tizenkilencedik század elejének gazdag kollégiumi közköltészetéről is tanúskodik. Az Arany-filológia számára egyes formák, témák vagy konkrét művek háttéréül is szolgál, mint a *Bolond Istók*, amellyel kapcsolatban számos életrajzi jellegű kérdés merül fel. A szövegverset elemző-értelmező olvasó hajlamos elfeledkezni a költői formák háttérében fellelhető dallamhagyományokról, illetve a közköltészeti szövegmegoldásokról, melyek Aranynál állandóan jelen vannak, elég a *Tamburás öreg úr* által pengetett vegyes eredetű énekekre gondolni. A zene és az énekek mellett a további tanulmányok is arra emlékeztetnek, hogy a költői életmű darabjai mindig adott kulturális közegben keletkeztek.

A másik szerkesztési elv tudomány- és művészeti ágak köré csoportosítja a megközelítéseket. Rajnai Edit színháztörténész Arany debreceni eredetű színészka-landját és színházi kapcsolatainak történetét festi a *Bolond Istók* vonatkozó részei mögé. A FánCSI-féle színtársulat és a debreceni diákság kapcsolatának bemutatása árnyalja és érthetőbbé teszi az ifjú Arany döntését. Tari Lujza zenetörténész Kodály nyomába eredve vizsgálja a zene, az ének és a hangszerek szerepét Arany életében, aki műkedvelő hangszerjátékosként, népdalgyűjtőként, a népzene jól ismerő költőként a népi zenei szókincset is próbálta alakítani, elkülönítve például a dal és az ének jelentésárnyalatait, a dal fogalmát az egyszerű népi nyelven megfogalmazott népdalra, az énekét pedig az istenes énekekre szűkítve.

A tanulmányok második csokra a korabeli közélet adatait vonja be az egyes művek értelmezési körébe. Völgyesi Orsolya történész Arany saját társadalmi csoportjának, a Bihar megyei honorácioroknak helyzetét mutatja be 1845-ben, *Az elveszett alkotmány* megírása idején, a botrányos bihari tisztújítás visszaéléseinek körülményeire összpontosítva magyarázza a vígeposz születésének okait. Ide kapcsolódik Bognár Szabina etnográfus Homoki-Nagy Mária és Nagy Janka Teodóra jogtörténészekkel közösen írt tanulmánya is, mely az Arany műveiben megjelenő népi jogtudatot mutatja be, a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz eredményeit felhasználva, jelentős mennyiségű idézettel és tizoldalnyi hivatkozással alátámasztva. Takáts József irodalomtörténész a *Buda balála* politika- és hatalomelméleti megközelítését kínálja a hun rege betétregéjeként megjelenő *Rege a csodaszarvasról* című versre összpontosítva. Machiavelli hatalomelméleti megközelítésében Buda döntését azért tartja tévedésnek, mert egyrészt megosztotta hatalmát, érezve, hogy a hunok harcos népként nem viselik könnyen az általa képviselt békés időszakot, másrészt viszont éppen alapvetően békés – Etele mozgékony harciassága felől nézve gyöngé – természete miatt nem tudta megtartani a hatalmát. Ezzel a magyar nemesség eredeti – a közönséget harcosként szolgáló – legitimációját támasztja alá a népi eposz. Deák Ágnes történész az Arany által szerkesztett folyóiratok – a *Népbarát*, majd a *Szépirodalmi Figyelő* és a *Koszorú* – politikai megnyilvánulásait vizsgálja alapos és terjedelmes tanulmányában. A szabadságharc utáni enyhülés, majd

a kiegyezés időszakának közéleti kérdései az elsősorban szépirodalmi irányultságú folyóiratokban is állandóan jelen voltak, mutatva az olvasói igényeket és a szerkesztő közéleti érdeklődését.

A harmadik szövegcsoport a mitológiára és a népi mondavilágra irányítja figyelmünket. Hoppál Mihály néprajzkutató újabb adatokat szolgáltat a *Toldi* mitológiai és népköltészeti hátteréhez, a magyarországi folklorizálódott történeteket és a török és távol-keleti bikaszelídítési próbatételeket idézve. Kiemeli a kínai hui nemzetség körében ma is szokásos bikafékezést és a török népek *Dede Korkut* című eposzát. Itt jelenik meg egyedül képi illusztráció is a szövegidézetek mellett. Gulyás Judit etnográfus az Arany prózájában – például a *Naiv eposzunk* című tanulmányban – olvasható népmese- és népmonda-értelmezéseket ismerteti és értelmezi.

A kötet további szövegei a nyelvészet, a tudomány-, politika- és recepciótörténet körében folytatott kutatások eredményeit és Arany kapcsolati hálóját, valamint szellemi környezetét mutatják be. Imrényi András nyelvész a magyar szórendi kutatások kontextusában értékeli Arany szórendi felfedezésének, a pozitív és negatív jellegű mondatok megkülönböztetésének nyelvészeti jelentőségét, összevetve a 20. századi és a mai generatív nyelvészet (pl. É. Kiss Katalin) kutatásaival. Gábori Kovács József irodalomtörténész Arany akadémiai tudományszervező tevékenységének a jutalomtételekre vonatkozó részét mutatja be tekintélyes filológiai apparátussal alátámasztva. Sárai Szabó Katalin történész Arany János irodalmi, akadémiai és politikai jellegű kapcsolatainak hálózatán keresztül vizsgálja a kiegyezés előtti évtized és a kiegyezést követő évtizedek jeles személyiségeit, kiemelve közszereplők felekezeti hovatartozását. A kultúrprotestantizmus fogalomkörének és a kantianizmus református kollégiumokban kimutatható hatásának vizsgálata mellett az írás azt segít megérteni, hogyan járult hozzá a címben „irodalmi Deák-párt”-nak nevezett, hasonló értékrenddel bíró értelmiségi-hivatalnok csoport identitásformálódása a magyar polgárosodáshoz a 19. század közepétől kezdődően. A fő kérdés az, hogy miben nyilvánult meg e befolyásos kör protestáns mivolta, hogyan jelenik meg tevékenységükben a protestáns etika.

A debreceni kollégium keretbe foglalja a közbeeső tizenegy szöveget, hiszen a kötet utolsóként elhelyezett tanulmánya a szerzők személyében is ide kötődik. Baráth Béla Levente és Keczán Mariann kitüntetett emlékhelyként mutatja be az anyaintézményt, amely különösen irodalmi önképzőkörökkel és a Csokonai Körrel együtt sokat tett azért, hogy költőnk emléke élő maradjon Debrecenben, sőt anyagilag is hozzájárultak a nagyszalontai emlékhelyek kialakításához. Olvashatunk a költő halála utáni és későbbi évfordulóikhoz kapcsolódó nagyszabású megemlékezésekről, illetve a Kollégium főbejárata mellett ma is látható dombormű és a meg nem valósult közös Arany–Petőfi-szobor történetéről is.

A „*Hazám tudósi...*” című kötet tablóján bemutatkoznak az irodalmon túli Arany-kutatások, s a nem elsősorban irodalmi jellegű ismeretek kiegészítik Arany János életművének irodalmi elemzéseit. Az interdiszciplinaritásból eredően a szövegek szókinccse is közérthető, hiszen közelíti egymáshoz a művészeti és tudományágakat, amelyek Arany számára sem jártak külön utakon. Az alapvetően konzervatív, a hagyományos Arany-képet őrző, azt legfeljebb árnyaló közelítések egyrészt azt sugallják, hogy a dekonstrukción innen is van tere a klasszikusok újraol-

vasásának. Ezáltal a tanulmányok alkalmassá válnak az ideálisként elképzelt, „műkedvelő” olvasói befogadás számára is. Arany János egyike azon kevés szerzőknek, akik a szó minden értelmében „klasszikus” alkotóként élnek a köztudatban, viszont az általános és középiskolai élményeket csak ritkán frissítik, vagy írják felül felnőttkori olvasmányélmények. Az emlékév kiállításai, előadásai reménység szerint felkelthetik az igényt a friss, gazdagabb élettapasztalatok segítségével mélyebb értelmezéseket is lehetővé tévő Arany-olvasásra. Ha ez az eszményi cél megvalósul, és a versek még alaposabb megértéséhez a többirányú érdeklődéssel megáldott laikus olvasó segítségért folyamodik, a „*Hazám tudósi...*”-t haszonnal veheti kézbe.

A kötet értékrendje egyébként a tárgyalt témák tekintetében is Aranyhoz méltóan konzervatív, hiszen a hagyományosnak tekintett és általánosan elfogadott értékekre építi érveit. A költészet mögött ott áll a forrásként használt népköltészet és kollégiumi közköltészet. A korabeli közéletet figyelő aljegyző, később újságszerkesztő és eposzköltő a honoráciorok, majd a nemesi nemzet nézőpontjából értékeli a politikai folyamatokat, sőt felekezeti szinten is a Monarchia közgondolkodását jelentősen meghatározó – többségében protestáns – csoporthoz tartozik. Arany halála után mindig is vitán felül állt a megítélése, különösen a különböző politikai változásokhoz igazodó-igazított Petőfi-képhez képest. A „*Hazám tudósi...*” nem akar új képet festeni Aranyról, tanulmányai a hagyományos kép egy-egy részletét világítják meg. Ezért is alkalmas a közoktatásban történő felhasználásra, főleg a középiskolában, ahol az egyébként nem túl problematikus befogadást kiegészíthetik, mélyíthetik a kapcsolódó információk, sőt a tantárgyak közötti dialógust is elindíthatják.

Kissé eltér ettől a komparatív testvérkötet célja, melyben az irodalom a meghatározó, szerzői mind irodalmárok, akadémiai és egyetemi kutatók. A szövegek részletessége, alaposága és a tárgyalt problémák specifikussága miatt inkább szűkebb körű szakmai közönségre számíthat az „*Óhajtom a classicus írók tanulmányát*” – *Arany János és az európai irodalom* című tanulmánykötet, mely Arany János életművének egyes részleteit az európai irodalom kontextusába helyezi, és Arany olvasmányélményeire alapozva nyújt filológiai segítséget a saját művek és a fordítások további kutatásához. A szakirodalomként olvasmányos gyűjtemény természetesen szakmaiságát tekintve méltó a témához és a szerzőkhöz, ám egyes sajátos kérdéskörök tárgyalása nem feltétlenül követeli meg a csak a gyakorlottabb irodalmárok számára befogadható szakmai nyelv használatát.

Néhány tanulmány témájából következően kimondottan szórakoztató olvasmány. Bolonyai Gábor a 19. századi fordítói gyakorlattal veti össze az Arisztophanész-fordításokat, az eredeti görög kifejezések mellé állítva Arany változatát, magyarát és a stílusértékükben gyakran eltérő idegen nyelvű megoldásokat. Arany a gyakran erős, ma is trágárságnak számító megszólalásokat jellemzően olyan népi fordulatokkal ültette át magyarra, melyek éppen a köznyelvben nem szereplő népnyelvi változat miatt válnak enyhébbé, megőrizve komikus hatásukat. Függelékben olvashatunk német, angol, olasz és francia fordításokat a *Madarak* című vígjáték hat sorából.

Ferenczi Attila a *Toldi estéje* végének nevezetes toposzát, a Toldi testamentumaként olvasható „faragatlan fa” motívumát világítja meg annak korábbi felhasználá-

lói, Hésziodosz, Horatius és Vergilius szövegrészletei felől. A hagyományhoz ragaszkodás és az alkalmazkodás igényének konfliktusát a klasszikus szövegek teszik értelmezhetővé, megelőlegezve Lajos király válaszát. Szörényi László Arany János és Ariosto kapcsolatát vizsgálja újra, sorra véve az *Orlando furioso* egyes versszakai mellé írt széljegyzeteket, az olasz versszakokat magyar fordításukkal együtt, és a „minden mindennel összefügg” elve alapján az Aranytól – sőt egy helyen Petőfinél – megjelenő hatásokat. Az így kirajzolódó filológiai térkép a hatalmas műveltséget, valamint az egyszerre befogadói és alkotói gondolkodás, az intertextuális kapcsolatok termékeny megteremtésének útvonalait is bemutatja. A tanulmány záró fejezete kultúrtörténeti érdekességként Ariosto tintatartójának másolatát járja körül, melyet Arany geszti tanítványától, Tisza Domokostól kapott. Tisza Domokost nagy ívű pályára hivatott, tehetséges ifjúként ismerte meg Arany, aki az ő nevelésére szegődött el Gesztre, és később is (a fiú tragikusan korai haláláig) rendszeresen tartották a kapcsolatot. Közvetlen hangvételű leveleik forrásértékük miatt a kötet több szövegében is kiemelt helyzetbe kerültek.

Gönczy Monika tanulmányának – *Arany János és (a) don Quijote* – bevezetője is egy Tisza Domokoshoz írt levélből idéz. Nincsenek ismereteink sem Arany spányoltudásáról, sem arról, hogy melyik fordításban ismerhette meg a Búsképű lovag történetét. Azonban biztosan ismerhette, hiszen a címében idézett önironikus versikében Arany saját magát azonosítja vele. A tanulmány a szövegek közötti olvasási stratégia három irányába elindulva rávilágít az Arany verses epikájának komikus/humoros elemeiben – különösen a *Toldi estéjében* és *A nagyvidai cigányokban* – felfedezhető architektuális utalásokra, melyek nagyrészt a *Don Quijote* egyes cselekményelemeire vagy éppen a főhős jellemvonásaira vezethetők vissza.

Török Zsuzsa költőnk Byron-olvasatának textuális reprezentációit bemutató tanulmánya a verseket is író Tisza Domokossal közös Byron-élményéből kiindulva tárgyalja Arany és Byron kapcsolatát az aktív olvasás kontextusában. Egy professzionális Byron-rajongó/olvasó aktív befogadását tárja elénk, aki élete meghatározott szakaszában magyar nyelven próbálkozott azzal, amivel számos Byron-kortárs angol olvasó is, vagyis hogy a mai értelemben vett híresség verseinek stílusában írjon. Mottóként ugyan már előzőleg is feltűntek Byron-sorok Aranytól, azonban a legfontosabb lényegi kapcsolat mégis a *Bolond Istóknál* ismerhető fel a verses regény műfajához szorosan kapcsolódó modor, verselés és koncepció tekintetében.

Ebből a gyűjteményből sem marad ki a színház és a dráma. Cervantesnél, sőt Arisztophanésznál jóval ismertebb Arany Shakespeare művészetével való kapcsolata. A *Szentivánéji álom* elveszett első fordítása és annak szalontai előadása csak a kortársak visszaemlékezéseiből rekonstruálható. Ezekről a fragmentumoktól indulva helyezi nagyobb távlatba és mutatja be Paraizs Júlia Arany Nemzeti Színházzal való kapcsolatát, illetve a ma is ismert, 1864-ben a jubileumi bemutatóra készült fordításnak a történetét, ismertette a kézirat szövegjavításait és betoldásait. A kézirat oldaljegyzetei alapján Arany nem tekinthette a színházi szöveget véglegesnek, hiszen a próbákon hallottak alapján írt mellé javításokat. Dávidházi Péter Aranyt az egyébként is problematikus műfajú Shakespeare-darab, *A velencei kalmár* műfaji besorolásáról írt széptani gondolatait járja körül a kérdés világirodalmi, nyelvfilozófiai és műfajelméleti hátterének alapos ismeretével felvértelve, illetve Shakespeare és

Arany korának zsidósághoz fűződő közvélekedését is figyelembe véve.

Tarjányi Eszter először a „Petőfi a magyar Burns”, illetve a „Burns a skótok Petőfije” párhuzam filológiai háttérét vizsgálja, idézve Heinének Petőfit valóban Burns és Béranger mellé állító levélrészletét, majd a kijelentés autentikusságának bizonytalanságáról közöl filológiai adatokat. Kitüntetett szerepet kap a több tanulmányban is említett Kertbeny Károly, a korszak sajátos figurája, aki német fordításaival hozzájárult a magyar irodalom európai megismertetéséhez. A szerző ezután a Burns-hatás egyik jellegzetes előfordulása gyanánt a korabeli kritikákban is felismert kapcsolatot, Burns egyik idillje és a *Családi kör* szövegek közti rokonságát elemzi. Figyelmet szentel az öncenzúrázott változathoz kihagyott soroknak, melyekben a béna hadfi beszél bujdosásáról. A kéziratban maradt szövegváltozat a Burns-, Petőfi-, sőt Heine-vonatkozások kontextusába helyezve már túlmutat az idilli életkép műfaján, az életrajzi kapcsolódásként is értelmezhető utalások ellenére a vers a családi életkép kifordításaként, az idillre való rájátszásként olvasható.

Szilágyi Márton *Arany, Chamisso, Bürger* címmel a magyar irodalomban formailag egyedülálló, technikai bravúrként megalkotott, pantum versformájú *Borvitéz* elemzését nyújtja. Chamisso az egzotikus formát honosította meg az európai irodalomban, amelyet az általa kijelölt hagyománytól eltérően Arany epikus versben alkalmazott, Bürger pedig a „halott vőlegény” szüzséjét felhasználó *Lenore* című balladájával hathatott Aranyra. A német irodalom legnagyobbjának, Goethének Aranyra gyakorolt hatását Hász-Fehér Katalin mutatja be. Először a korabeli Arany-recepcióból emeli ki a költőnket Goethével rokonító megállapításokat, majd Arany Goethe-olvasatait, -utalásait és -fordításait ismerteti, végül a *Faust*-hatás egyes állomásait vizsgálja, érintve a *Hatvani* című verset és a *Toldi szerelme* szerkezetének a *Faust*-hoz köthető vonásait.

A tanulmánykötet szerkesztője, Korompay H. János *Arany János és Lamennais* című tanulmányában a francia katolikus filozófus-publicista *Egy hívő szavai (Paroles)* című, az egyházi hatalmat támadó és ezért pápai indexre tett írásának hatását vizsgálja egy levelekben utólag említett, de elveszett korai Lamennais-fordításra építve. Imre László *Arany és az orosz irodalom – Előzmények és új következtetések* címmel az Arany által csak német közvetítéssel olvasott, esetleg még több lépcsőben megismert orosz művek hatását vizsgálja. A közismert Gogol-fordítás (*A köpönyeg*) és recepciójának rövid elemzése mellett egy valószínűleg csak kényszerűségből fordított Szollogub-kisregény (*Előkelő világ*) kiválasztására is igyekszik magyarázatot találni.

Az interdiszciplináris művelődéstörténeti és a filológiai összehasonlító tanulmányok sokszínűsége és alapossága a teljesség érzetével tölti el az olvasót. A közismert világirodalmi kötődések – Arisztophanész- és Shakespeare-fordítások, az angol balladák, valamint Byron és verses regényeinek hatása – részletesebb, árnyaltabb bemutatása mellett a kevésbé ismert, ritkábban emlegetett kapcsolatokra is felhívják a figyelmet. Nemcsak a közvetlen irodalmi hatások – téma, képhasználat, műforma –, hanem az alkotói folyamat megértéséhez nyújtanak segítséget a kutatások. Összesítve három nyelv közvetlen, illetve legalább négy nyelv és kultúra közvetett hatásait ismerhetjük fel egyik legnagyobb költőnk pályáján. Viszonylag kis nyelvként állandó bizonyítási kényszerünk, hogy nagy költőink világirodalmi

rangját bizonygassuk, e kötet olvasása közben háttérbe szorul, hiszen minden egyes példa azt támasztja alá, hogy Arany a világnyelvek legkiválóbb és legelismeretebb szerzőit is konstruktív módon építette be saját alkotásaiba, műfordításai pedig az egyéb nyelvek fordításaival történő összevetésben élen járt lelemenyességben és érzékletességben. Az intertextuális játék egyébként a kötetcímeiben is megmutatkozik. Míg a művelődéstörténeti gyűjtemény a Széchenyiről írt óda felszólítását, addig a világirodalmi a Vergilius-tanulmány egy kiemelt mondatának részletét viseli címlapján – eredeti Arany-mondatok az eredeti szándéktól kissé eltérő kontextusba helyezve. Az Arany-émlékében a szerzők és a szerkesztők nevéhez „méltó emlékjelt” adtak nekünk és az utókornak. (*Universitas*)

KOVÁCS GERGELY

Az (át)változások regénye

MÁRTON LÁSZLÓ: *KÉT OBELISZK*

Márton László új regénye Karl Kraus bécsi publicista életrajzából építkezik, középpontjában azonban nem az újságíró és a korabeli politikai vagy kulturális közeg állnak, hanem Karl és Sidonie N cseh bárónő siring tartó szerelme. Mindezt azonban olyan emblematikus évszámok keretezik, mint 1914 és 1936, és olyan történelmi kulcstérségek szolgálnak háttérként, mint a széthulló Osztrák–Magyar Monarchia, az Anschluss fenyegette Ausztria és a semleges Svájc. Szarka Károly summázata szerint: „bár a regény alapvetően egy szerelem története, a boldogabb pillanaton is átüt a süteményfüggő Karl K. magánya, életét pedig beárnyékolja a 20. század örülete” („igen, kellkellkell”, Dunszt.sk, 2018. 08. 13.)

Ahogy azt Mártontól megszokhattuk, a főszál mentén és a leírt szavak mögött utalásrengeteg húzódik, így a regény német változatában rögtön a cím is – *Die Überwindlichen* (A leküzdhetők) – bravúros allúzió Karl Kraus *Die Unüberwindlichen* című drámájára. Ezzel szemben a magyar cím egészen másfajta olvasási mechanizmusokat hoz mozgásba: a *két obeliszk* egyike rögtön az első fejezetben felbukkan a janowitzi kertben, s innentől várhatjuk a másikat. Legközelebb az 5. fejezetben, Charlie dolgozószobájában tűnik fel egy új obeliszk – még hozzá egy eredeti egyiptomi –, Sidi mögött egy képen, s egyúttal visszatér egy az elhunyt bátyjukat ábrázoló alkotáson a kertbeli obeliszk is. Így tehát megtaláltuk a két obeliszket – nyugodhatna meg az olvasó. Azonban a regény második felében, amikor már rég nem várunk semmiféle hasonlót, Náfels főterén föltűnik még egy.

A kritikám címéül választott *átváltozás* motívuma végigvonul a regény egészen. Ezt részben a mártoni fikciós hagyománynak tudhatjuk be, részben a Szarka által is kiemelt 20. századi megbomlás vizuális megnyilvánulásaként értelmezhetjük. Már az *Aalvilaag* című novellában is – Bengi László szavaival – „reális és irreális kettősségével rokon [az], mikor egyes szereplők *ember és állat, ember és tárgy* határán léteznek” (Márton László, Kalligram, 2015, 26.). Ahogy elmosódnak és újraíródnak az ismert európai társadalmi rend határai, és megszűnik a korábban Sidi és